

L'excavació arqueològica de la basílica paleocristiana de sa Carrotja a Porto Cristo i la seva restauració¹

A la memòria de Miquel Seguí i Noguera

*Francisca Torres i Orell, arqueòloga²
Margalida Munar i Grimalt, restauradora*

A l'illa de Mallorca hi ha documentades quatre basíliques paleocristianes: la de Cas Frares de Son Fiol a Santa Maria del Camí, la de Son Fadrinet de Campos i dues dins el terme municipal de Manacor, la de Son Peretó i la de sa Carrotja a Porto Cristo.

El destí d'aquests monuments és ben diferent: mentre que de la primera basílica no es conserva cap tipus de restes (fou descoberta el 1833 i destruïda totalment a finals del segle XIX), la segona fou descoberta fa pocs anys i es troba en fase d'excavació. Pel que fa a les restes de Manacor, Son Peretó, descoberta l'any 1910, és l'única visitable. La de sa Carrotja fou descoberta dos anys abans, però no se'n sabia res des de feia més de 30 anys. Des dels anys 60 tan sols se'n recordava aproximadament la situació a l'avinguda de Joan Amer de Porto Cristo, quan els arqueòlegs Pere de Palol i Guillem Rosselló, entre d'altres, pogueren destapar la pila baptismal i estudiar-la³. Posteriorment, aquest element fou omplert amb arena amb la finalitat de protegir-lo i es tornà a tancar.

Durant l'hivern de 1996-97, per qüestions d'obres de dotació d'un servei d'aigües potables i xarxa de clavegueram a la zona, s'inicià una excavació d'urgència amb la finalitat de comprovar l'existència de restes arquitectòniques del monument paleocristià⁴.

Amb aquesta comunicació es volen donar a conèixer els resultats de l'excavació i explicar la restauració que s'ha duit a terme a la pila baptismal, l'únic element que s'ha conservat del conjunt basilical.

L'excavació

L'any 1908 es trobaren les restes de la basílica paleocristiana sobre la part més elevada del port natural que forma Porto Cristo. Fou excavada per l'arquitecte J. Rubió i Bellver i el propietari de la finca, Sr. Amer, que realitzaren la planimetria del monument. Aquesta, en alguns trams, fou hipotètica, ja que les restes arquitectòniques estaven malmenades.

La basílica tenia 23m de llargària i 10 d'amplada. Estava dividida en tres naus: una central de 4'20m i les dues laterals de 2'90m cada una. Enmig del vestíbul o *nartex* s'hi situava el baptisteri amb la pila baptismal de planta cruciforme i feta de pedres⁵, on fou practicat el baptisme per immersió.

A l'interior i als voltants del monument es localitzaren nombroses tombes⁶ i, tal com ho indicaven els excavadors, qualcuna estava coberta amb fragments de mosaics⁷.

Dels materials localitzats llavors es coneixen les peces que foren publicades⁸: així, sabem de l'existència de mosaics, alguns amb inscripcions⁹ (el que no s'especifica als texts són les característiques dels fragments musivaris). També foren publicats fragments de ceràmica grafiada: alguns representen inicials i d'altres símbols cristians com són la palma. Altres troballes foren les peces de ceràmica romana: tres gerretes i quatre llumetes, de les quals es desconeix la ubicació actual, ja que no es troben al fons del Museu de Manacor, malgrat que en les publicacions apareixen el que semblen els números d'inventari.

A les dècades 40 i 50 Porto Cristo inicià l'expansió urbanística i un carrer tapà les restes arquitectòniques que quedaven. D'aquesta manera, la pila baptismal quedà sota la vorera i les altres estructures foren destruïdes durant la construcció d'habitatges. La darrera referència que es tenia de la basílica fou l'estudi realitzat i publicat per Pere de Palol i Guillem Rosselló Bordoy esmentat anteriorment.

Fins a 1996 no s'havia realitzat cap altra intervenció controlada a l'indret on s'ubica la basílica.

El novembre s'iniciaren les tasques d'excavació a l'avinguda de Joan Amer de Porto Cristo amb l'ajut de maquinària i obrers de l'empresa privada que duia a terme les esmentades obres, joves que feien la prestació social al Departament de Cultura de l'Ajuntament de Manacor¹⁰ i membres de la brigada municipal sota la direcció del tècnic de Patrimoni de l'Ajuntament.

Es començaren marcant 12 cales de 2x2m, a excepció de la cala 11 que era de 4x2m (el carrer presentava desnivells que tal vegada indicaven la presència de restes arquitectòniques). Les cales se situaven a 6m de distància, paral·lelament a la línia de façanes i passant sobre la línia marcada que havien de seguir les canonades de clavegueram.

Amb l'ajut d'un compressor es retirà la capa d'asfalt i el seu nivell de preparació. Sota aquests nivells apareixia una capa de farcit formada per terra, pedres petites, fragments de ceràmica moderna (segle XX) i qualque fragment de ceràmi-

ca tardoromana i islàmica. Sota el farcit sortia tot d'una la roca natural. Era el cas de les cales 1, 2, 3, 4, 5, 9, 10, 11 i 12. Es veia com la roca natural apareixia cada vegada a un nivell més alt fins a arribar just davall l'asfalt, com ocorria a les cales 5 i 9.

No obstant això, la situació de les cales 6, 7 i 8 era diferent. Hi canviava la composició del terreny: ara era més fluix i la roca natural apareixia més avall. Era justament aquesta la zona on s'ubicava la basílica paleocristiana de sa Carrotja. Amb la finalitat d'obtenir una visió conjunta d'aquestes tres cales es va optar per obrir els trams situats entre les cales esmentades i els seus laterals. Aquestes foren enumerades 13, 14, 15, 16 i 17.

Foto 1: aljub

Els resultats de l'excavació foren els següents:

- A la cala 16 es va documentar una síquia d'aigua excavada a la roca i perpendicular a la línia del carrer i de la façana.
- Entre les cales 14 i 8 es va excavar un aljub de devers 1'50m d'amplada i 1'60m de profunditat; se'n desconeix la llargària ja que l'aljub seguia sota el carrer, és a dir, en una zona que no fou excavada. Era l'element que apareix a les planimetries realitzades l'any 1908. No obstant això, l'excavació aportà una dada nova: l'aljub no era de factura antiga (foto 1).

- Es conserva un element de la basílica paleocristiana: la pila baptismal situada a la vorera de l'avinguda (cala 17), en un estat regular de conservació, i un tram d'un paviment de l'època. La pila conservava part de l'arrebossat original, sobre tot a l'interior i a la part exterior que estava protegida per la paret del solar de l'habitatge situat entre la basílica i la mar, mentre que l'estructura a la part oposada, és a dir, la que dóna al carrer, estava molt malmenada per diverses intervencions: canonades d'aigua, diverses capes d'asfalt, etc. (fotos 2 i 3).

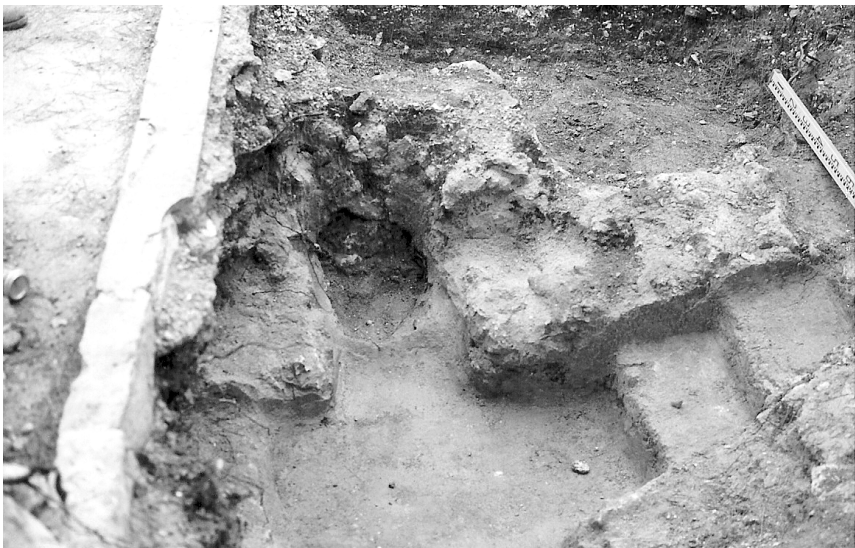

Foto 2: pila baptismal.

- La zona entre la síquia i l'aljub estava formada per la roca natural. Als voltants de la síquia (cales 5, 6 i 16) la roca semblava aplanada i a la resta el terreny natural apareixia d'una forma irregular.
- Tan sols es recuperaren alguns fragments de ceràmica romana i islàmica del farcit, és a dir fora de context, i a l'exterior dels límits de la ubicació de la basílica que se situaria més entre les cales 5 i 8. Es tracta de fragments amorfs d'àmfora, fragments amorfs de ceràmica comuna romana i fragments de TSAD; l'única forma identificable fou una Hayes 99. També es localitzaren fragments amorfs de ceràmica islàmica.
- Segons informació oral, al carrer de Punta Pagell (carrer paral·lel a l'avinguda de Joan Amer) i a l'altura de la basílica, durant les obres de dotació es destapà una tomba, la qual, però, no poguérem veure.

Foto 3: paviment i arrebossat de la pila.

Foto 4: musealització del monument.

Foto 5: pila baptismal abans del procés de consolidació.

En conclusió, a excepció de la pila baptismal, no es conserven restes arquitectòniques del monument paleocristià.

Pel que sembla, segons una fotografia de l'època¹¹, el nivell de la basílica fou superior al nivell actual del carrer. Segons informacions orals, quan en el passat s'obrí l'avinguda de Joan Amer, unes màquines rebaixaren el nivell del terreny i probablement aquest seria el moment de la desaparició de les estructures visibles a la fotografia.

La restauració¹²

Una vegada acabada l'excavació arqueològica s'inicià un procés de consolidació, ja que tant les parets de la pila com l'arrebossat es trobaven en un estat delicat de conservació a causa d'estar exposades a les inclemències del temps.

A la pila es retirà mecànicament la pols i la terra superficial dipositada al llarg del temps. Fou netejada de les restes de ciment i de sàlvia que les obres i els arbres dels voltants havien deixat caure. També les arrels i restes de vegetació afectaven la integritat del monument i per això foren enretirades de forma mecànica.

El següent pas va ser la consolidació química de tota l'estructura, inclòs el tram del paviment situat a la part oest de la pila.

Es va fer servir una resina acrílica aplicada en baixes concentracions fins al punt de saturació dels porus de les superfícies a consolidar. Aquest consolidant s'aplicà amb l'ajut de paletines perquè el producte tengués un major grau de penetració.

Posteriorment, es reintegrà la part perduda de l'arrebossat de l'interior de la pila i quasi la totalitat del referit que cobria la part exterior. Es va fer servir un morter de calç tenyit amb diferents tonalitats de pigment mineral¹³ perquè quedàs ben palesa la diferència entre les restes originals i la consolidació.

Paral·lelament a aquest procés i fent servir el mateix tipus de morter, es van segellar els límits del paviment per evitar-ne la pèrdua i la degradació.

Un forat situat a l'interior de la pila, en concret a la part orientada cap al sud, d'uns quaranta centímetres de diàmetre¹⁴, també va ser reintegrat amb el mateix tipus de morter, però aquesta vegada es va cercar una tonalitat semblant a la de l'arrebossat original que l'envoltava.

Per acabar, s'anivellà el paviment original amb el desnivell del terreny utilitzant un tipus de grava d'un color semblant al de la reintegració i de la pila. Es va optar per un tipus de marès que per la seva tonalitat quedàs estèticament integrat en el conjunt i que a més fos fàcil d'enretirar.

Una vegada més, cal esmentar la reversibilitat de tots els productes emprats durant la intervenció de consolidació, així com de la fàcil identificació entre la part original i l'afegida en el procés de conservació.

Els productes químics emprats havien estat provats anteriorment en altres jaciments, essent productes que no afecten l'estructura interna dels materials originals i que són estables a les variacions tèrmiques.

Tot aquest procés de restauració anà emmarcat dins un projecte de musealització del monument. La pila quedà protegida per un vidre de seguretat col·locat sobre una estructura d'acer inoxidable que descansava directament sobre la voravia que envolta les restes. La col·locació d'un plafó explicatiu amb una descripció de la basílica i la seva planimetria complementava la visita.

Foto 6: pila baptismal després del procés de consolidació.

BIBLIOGRAFIA

- AMENGUAL I BATLE, J. 1991: *Els orígens del cristianisme a les Balears*, volum I i II
- ENCICLOPÈDIA DE MALLORCA, 1989, volum 3, Cam-Comi, pàg. 179-180
- PALOL,P.; ROSSELLÓ,G. 1967: *Notas sobre las basílicas de Manacor, en Mallorca.*
- PÉREZ, L. 1978: "Mallorca Cristiana" dins *Historia de Mallorca*, tom II, pàg. 129-160.
- RUBIÓ I BELLVER, J. 1909-1910: "Trobada d'una basílica cristiana a les immediacions del Port de Manacor", a *Anuari Institut d'Estudis Catalans*: 371-377.

NOTES

- 1 El nostre agraïment a Pep Merino i Magdalena Riera per la seva col·laboració.
- 2 L'excavació arqueològica es realitzà quan ocupava la plaça de tècnic de Patrimoni a l'Ajuntament de Manacor.
- 3 Els resultats es publicaren el 1967 amb el títol *Notas sobre las basílicas de Manacor, en Mallorca.*
- 4 Aquesta intervenció fou autoritzada per la Comissió de Cultura i Patrimoni Històric del Consell de Mallorca el dia el 15 de novembre de 1996.
- 5 Pérez, Lorenzo, 1978.
- 6 Amengual, Josep volum I:308
- 7 Joan Rubió i Bellver,1909-1910.
- 8 Veure bàsicament Pérez, Lorenzo, 1978; *Gran Enciclopèdia de Mallorca*; Joan Rubió i Bellver, 1910.
- 9 Amengual, Josep: volum I: 376-379
- 10 El nostre agraïment als qui llavors eren objectors de consciència: Pere Flaquer, Pedro Pérez, Miquel Rosselló i Joan Lluís Vadell. Sense la seva ajuda aquesta intervenció arqueològica no s'hagués pogut dur a terme.
- 11 La fotografia es publicà en la revista *Porto Cristo*,desembre de 1996.
- 12 Els nostres agraïments a Rafel Moreno per la seva col·laboració.
- 13 Criteris d'intervenció en un bé d'interès cultural. Llei del patrimoni històric de les Illes Balears. (Pàg.24).
- 14 Cal recordar que aquest forat fou realitzat durant la primera excavació de 1908 tal com ho explica Rubió i Bellver (pàg. 367).

Els primers projectes per a la construcció d'un nou temple parroquial a Manacor (segles XVIII – XIX)

*Antoni Gomila Grimalt
Joan Lliteras Vives*

Introducció

Un dels esdeveniments socials més importants protagonitzat pel poble de Manacor a finals del segle XIX i els primers anys del XX va ser, sense cap dubte, la llarga empresa de construcció d'una nova església parroquial. Malgrat que tradicionalment s'ha dit que l'ambiciós projecte respongué al desig personal del rector Rubí (a qui no podem negar l'empenta definitiva), la realitat ens demostra com des de les acaballes del segle XVIII es documenten diferents projectes de construcció o ampliació del temple que, com intentam demostrar amb la present comunicació, no prosperaren per la manca de suport econòmic i d'una persona emprenedora que es posàs al capdavant.

És cert que el motiu principal que afavorí la formació de diferents juntes d'obres no va ser l'amenaça de ruïna imminent del vell edifici, sinó la recerca de solucions per tal d'engrandir l'espai disponible davant d'una feligresia en augment constant. Però, tot i això, les mesures preses (principalment la d'obrir nous creuers) no feren més que agreujar l'estructura principal de l'edifici i fer ja imprescindible el seu enderrocament. El temple que el rector Rubí trobà a la seva entrada a Manacor l'any 1887 no era més que un conglomerat de construccions sobreposades sense cap mena d'estètica i ben properes a caure, tal i com es desprèn dels informes de l'enginyer Josep Barceló Rungaldier.